

GEOGRAFIYA TA'LIMINING RIVOJLANISH TARIXI

Nasriddinova Muazzam Asqarova

Andijon viloyati Baliqchi tumani 56-maktab geografiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada geografiya ta'limining rivojlanish tarixi, Qadimgi davrda geografiya ta'limining rivojlanishi, O'rta asrlarda geografiya fani ta'limining qanday rivojlanganligi, O'zbekistonda geografiya ta'limini tashkil etish davri va ilmiy geografik tadqiqotlar davrida geografiya ta'limining rivojlanishi to'g'risida to'liq fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: geografiya fani, geografik tadqiqotlar, kompleks dasturlar, evolyutsiya.

Kirish: Geografik bilimlarning dastlabki to'planishi eramizdan oldingi VII-asrgacha davom etgan. Geografik bilimlar ibtidoiy jamoa davrida insonlarni ehtiyoji munosabati bilan foydalana boshlangan. Insonlarning dastlabki geografik bilimlari joyda mo'ljallanish va eng sodda kartalar tuzishdan mavjud bo'lgan. Insonlarni dengiz orqali suza boshlashi geografiya fanini takomillanishida juda yuqori omil bo'lib sanaladi. Ayniqsa Kritliklarning O'rta dengiz bo'ylab suzishlari va Gibraltar bo'g'ozini yordamida Atlantika okeaniga chiqish juda ko'p geografik nomlarni vujudga kelishiga olib keldi. Bunday nomlarga Yevropa va Osiyo nomini aytish mumkin. Kritliklar uchun g'arb tomon Yevropa, sharq tomon Osiyoni bildirgan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya: Eramizgacha VI-asrga kelib yerning shakllanishi to'g'risida turli xil fikr va qarashlar paydo bo'ldi. Ushbu bosqichda yer haqidagi geografik bilimlar Anaksimandir o'sha vaqtda fanga ma'lum bo'lgan dunyo kartasini chizgan va yerni tavsifini tuzgan. Shundan boshlab geografiya bo'yicha yirik asarlar yozila boshlandi. Ular geografik darsliklar o'rnini bosgan. Aristotel tomonidan miloddan avval IV-asrda yerning sharsimonligi, yerda issiqlik mintaqalarining mavjudligi isbotlandi. Dunyo kartasi tuzildi. Uning kartasida Gomer kartasidagi joylar yanada kengaytirilgan. Uning kartasida odamlar yashaydigan issiq mintaqalar va kishilar

yashamaydigan sovuq mintqa ajratib olingan. Aristotel tomonidan tuzilgan dunyo kartasida Afrikaning shimoliy qismi, Osiyo va Yevropa qit'alari tasvirlangan. XVII-asrdan boshlab Yer yuzasi tabiatini o'rganish bo'yicha maxsus ekspeditsiyalar uyushtirila boshlandi. Geografik ma'lumotlarni yig'ilishi va ularni umumlashtirish yordamida yirik ilmiy va amaliy natijalar olindi. XVII asrning o'rtalarigacha geografiya alohida predmet sifatida o'qitilmas edi. Geografik bilimlar mamlakatshunoslik kurslari tarkibida berilar edi. Buyuk geografik kashfiyotlar va ilmiy geografik tadqiqotlar bosqichi natijalari ta'sirida geografiya faniga bo'lgan e'tibor yanayam orta boshladi. Buning natijasida XVII-asrning ikkinchi yarmidan boshlab G'arbiy Yevropa davlatlari maktablarida geografiya alohida predmet sifatida o'quv dasturiga kiritildi. XVIII-asrdan boshlab esa geografiya hamma maktablarda o'qitiladigan bo'ldi. XVIII- asrning boshlarida maktablarni ixtisoslashuviga ko'ra geografiyaning faqatgina ma'lum bir tarmog'i o'qitilar edi.

Natijalar: Ushbu vaqt mobaynida yurtimizda geografiya ta'limining shakllanishi rus-tuzem maktablarining ochilishi va ushbu maktab o'quvchilari uchun darsliklar va o'quv qo'llanmalari yaratilishi bilan bog'liq. Mazkur munosabat bilan XIX asrning oxiri va XX asr boshlarida o'zbek tilida juda ko'p darslik va qo'llanmalar chop qilindi. Ushbu vaqtda geografiya fanini takomillanishi ma'lum bir omillarga bog'liq bo'lgan. Binobarin, Rossiya O'rta Osiyoni bosib olgandan keyin, uni boshqarish uchun rus tilini biladigan mahalliy millat vakillari kerak edi. Ikkinchi tomondan XIX-asrning oxirlarida Turkistonda milliy uyg'onish vaqti boshlandi, ya'ni jadidchilik davrida millat taraqqiyotini yanayam rivojlantirish niyatida yangi usul maktablari tashkil etila boshlandi. XX asrning 90 yillarigacha O'zbekiston davlati Sobiq Ittifoq tarkibida bo'lgan, shuning uchun geografiya ta'limining mazkur vaqtda takomillanishi ma'lum bir ma'muriy va siyosiy qoliplarda olib borilgan. Ushbu davrda geografiya ta'limining shakllanishi O.Mo'minov tomonidan to'la va har tomonlama o'rganilgan va quyidagicha davrlarga ajratilgan: geografiya ta'limini tashkil etish davri; geografiya ta'limining tartibga solish davri; geografiya ta'limini hayot bilan bog'lanish davri; geografiya ta'limini rivojlanishi davri.

Muhokama: O‘zbekistonda geografiya ta’limini tashkil qilish davrining boshlarida geografiya ta’limida yagona o‘quv dasturi mavjud bo‘lmagan, har bir maktab, tuman va shahar o‘zining o‘quv dasturini ishlab chiqar edi. Masalan, 1920 yili Toshkent eski shahar maorif bo‘limi tomonidan mahalliy sharoitni hisobga olgan tarzda birinchi bosqich maktablari uchun geografiya fanidan o‘quv dasturini nashrdan chiqardi. Ilk umumdavlat o‘quv dasturi geografiya predmeti bo‘yicha D.N.Anuchin rahbarligida A.A.Borzov va S.V.Chefranovlar tomonidan ishlab chiqildi. Mazkur o‘quv dasturi asosida Turkiston xalq maorif komissariati geografiya fanidan o‘quv dasturini ishlab chiqdi. 1923-1924 yillardan boshlab mehnat maktablari uchun kompleks dasturlar ishlab chiqildi.

Xulosa: Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, geografiya ta’limi tarixi bilimli va mas’uliyatli insonlarni shakllantirishda fazoviy bilimlar, atrof-muhitni anglash va madaniy tushunishning doimiy ahamiyati haqida guvohlik beradi. Geografiya ta’limining qadimiy ildizlaridan zamonaviy sinfgacha bo‘lgan evolyutsiyasini kuzatib borish orqali biz geografik bilimlarning ta’lim tajribasini boyitish, dunyoga qiziqish uyg‘otish va o‘zaro bog‘langan sayyoramizga chuqurroq munosabat bildirishdagi o‘zgaruvchan kuchi haqida tushunchaga ega bo‘lamiz. Geografiya fani innovatsiyalarni, inklyuzivlikni o‘z ichiga oladi va barqarorlik geografiya ta’limining dolzarbligi, jozibadorligi va kelgusi avlodlar uchun vakolatli bo‘lishini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Vaxobov X., Abduraxmonov B., Eshpo‘latova N. Umumta’lim va o‘rta maxsus ta’lim muassalarida geografiya ta’limining o‘rni va tuzilishi. O‘zbekiston geografiya jamiyati axboroti, 25 jild, T.2003

2. Vaxobov X., Saydamatov F., Eshpo‘latova N. Geografiya ta’limida qo‘llanadigan pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish. Xalq ta’limi. 2007. №1, b.102-105.

3. Kuteynikov S.E. Modulli blok - geografiya o‘qitishda sikllar. Maktabda geografiya, 2000 yil, 5-son. 66-70.

4. Xalilbek o‘g‘li X. E. ICHKI YONUV DVIGATEL DETALLARINI QURUM BOSISHINI TEKSHIRISH //World scientific research journal. – 2023. – T. 18. – №. 1. – C. 110-115.

5. Melikuziev A. et al. IMPROVING THE PERFORMANCE OF THE FUEL INJECTION SYSTEM //Development and innovations in science. – 2022. – T. 1. – №. 14. – C. 10-14.

6. Xalilbek o‘g‘li X. E. MOTOR MOYLARIDA BO‘LADIGAN O‘ZGARISHLAR VA ULARNING XIZMAT QILISH DAVRI //Mexatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 321-323.